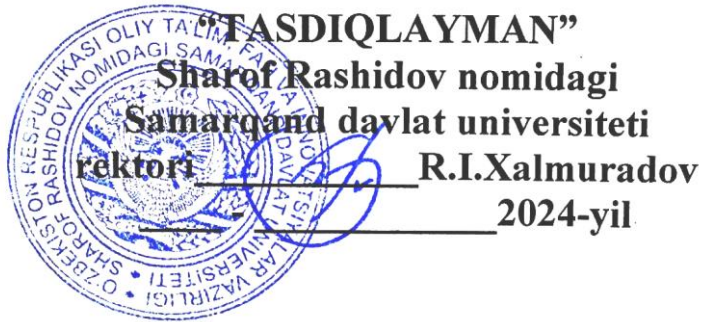


**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**



**11.00.01 – TABIIY GEOGRAFIYA IXTISOSLIGI BO‘YICHA TAYANCH
DOKTORANTURAGA KIRISH SINOVлари UCHUN MUTAXASSISLIK
FANLARIDAN**

DASTUR VA BAHOLASH MEZONI

Annotatsiya:

Dastur 11.00.01 – Tabiiy geografiya ixtisosligiga kiruvchilar uchun 70530402 – Geografiya (o‘rganish obyekti bo‘yicha) mutaxassisligining 2022-yilda tasdiqlangan o‘quv rejasidagi asosiy fanlar asosida tuzildi.

Tuzuvchilar:

- Eshquvvatov B.B.** – SamDU, Geografiya va tabiiy resurslar kafedrası mudiri, geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
- Sabirova N.T.** – SamDU, Geografiya va tabiiy resurslar kafedrası dotsenti, geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Dastur Geografiya va ekologiya fakultetining 2024-yil 27-sentabrdagi 2-sonli Kengash yig‘ilishida muhokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

KIRISH

11.00.01 – Tabiiy geografiya ixtisosligi – “O‘zbekiston landshaftlari va tabiiy geografiyasining mintaqaviy muammolarini o‘rganish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish”, “Landshaftlarning geokimyoviy xususiyatlarini aniqlash, landshaft-geokimyoviy jarayonlarni, arid zona elementlarining migratsiyasini o‘rganish va modellashtirish, tuproq-geokimyoviy va tabiiy geografik xaritalarini yaratish” bilishlari lozim bo‘ladi. Buning uchun shu sohaga tegishli fanlarni, jumladan yuqorida keltirilgan ma’lumotlarni chuqur o‘zlashtirgan, ekinlarda uchraydigan zararkunanda va kasalliklarning tur tarkibi va karantin zararli organizmlarni to‘g‘ri aniqlay oladigan, samarali kurash choralarini aniq biladigan va ularni o‘z vaqtida qo‘llashni tashkil qila oladigan malakali mutaxassislar tayyorlash ta’lim tizimining negizi hisoblanadi.

Tayanch doktoranturga kiruvchilar uchun fan talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, geografik, geofizik va geokimyoviy jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda ilmiy dunyoqarash shakllangan bo‘lishi lozim. Shuningdek, ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda bilimlarni oshirish va ko‘nikmalari mavjud bo‘lishi kerak.

11.00.01 – Tabiiy geografiya ixtisosligi bo‘yicha tayanch doktoranturaga kiruvchi da’vogarlar uchun 70530402 – Geografiya (o‘rganish ob’ekti bo‘yicha) magistratura mutaxassisligi o‘quv rejasiga asosan 4 ta ixtisoslik fanlari bo‘yicha: “Geotizimlar haqida ta’limot”, “Amaliy landshaftshunoslik”, “Global va regional geoekologik muammolar”, “Tabiatdan foydalanish strategiyasi” fanlaridan savollar bazasi shakllantirilgan.

Bu fanlar o‘z negizida qamrab olingan ma’lumotlar quyida batafsil keltirilgan.

Geotizimlar haqida ta’limot fani bo‘yicha:

Geografik tizimlar haqidagi ta’limotning maqsadi va vazifalari, ta’limotning yuzaga kelishi. Geotizimlar haqidagi ta’limotning mantiqiy asoslari. Geotizimlar va ularning ko‘lamlari. Geotizimlarda modda almashinishi. Geotizimlarning mezonlari. Geografik tizimlar va ekologik tizimlar, o‘zaro nisbatlari, farqlari va

o'xshashliklari. Geografik tizimlar haqidagi ta'limot bilan ekologiyaning o'zaro aloqadorliklari. Geografik tizimlarni tasniflash prinsiplari. Tasniflashning umumiy qoidalari. Biogeotsenozlar va fatsiyalar. Geom va geomer tushunchalari. Geoxora tushunchasi. Geoxoralarning tasnifiy birliklari. Geotizimlar evolyusiyasi va dinamikasi. Geotizimlarning holatlari. Geotizimlarning o'zini-o'zi sozlab turishi, qismlararo aloqadorliklari. Biotik komponentlarning maromlashtiruvchi faoliyati. Epifatsiya va epigeom tushunchalari. Geotizimlarning yoshi, invariant tushunchalari va ularni o'rganishning ahamiyati. Ta'limotning topologik ko'lamdagi geotizimlarni o'rganadigan qismi va uning vazifalari. Geotopologiya va uni boshqa fanlar bilan aloqalari. Geotopologiyaning ob'ekti. Topologik ko'lamdagi geoxoralarni tahlil qilish. Topogeoxoralar va ularning tasnifi. Regional ko'lamdagi geotizimlarni tadqiq qilish masalalari. Regional geotizim tushunchasi. Geotizimlarning katta –kichikligi. Regional tabiiy geografik tahlil va taksonomiya masalasi. Tabiiy geografik komplekslarning ayrim o'lchamlari. Geotizimlar o'lchmlarining taksonomik birliklari. Planetar ko'lamdagi geotizim. Geotizimlarni landshaft xaritalarida aks ettirish masalalari. Geotizimlarni xaritaga tushirishning umumiy masalalari. Landshaft xartasining legendasini tuzish. Geomerlarning areallari haqidagi tushunchalar. Geoxoralarni xaritaga tushirish. Geografik prognoz masalasi. Geotizimlardan to'plangan axborotlarning amaliy geografiyadagi ahamiyati. Geotizimlar nazariyasi va iqtisodiy geografiya.

Amaliy landshaftshunoslik fani bo'yicha:

Amaliy landshaftshunoslik faning o'rganish ob'ekti, predmeti, maqsadi va vazifalari. Geografiya fanlari tizimida tutgan o'rni. Amaliy landshaftshunoslikning ilmiy va amaliy ahamiyati. Amaliy landshafshunoslikning nazariy asoslari. Umumilmiy landshafshunoslik va amaliy landshafshunoslik. Umumilmiy landshafshunoslik va amaliy landshafshunoslik g'oya va tushunchalarining shakllanishi va rivojlanishi. Geotizimlarda modda almashinishi. Geografik tizimlar va ekologik tizimlar ularning o'zaro nisbatlari, farqlari va o'xshashliklari. Geotizimlarni tasniflash prinsiplari. Geotizimlar evolyutsiyasi va dinamikasi. Landshaftlarni xalq xo'jaligining turli tarmoqlari nuqtai nazaridan baholash.

Baholashning asosiy prinsiplari va metodlari. Landshaftlarni baholashga oid tadqiqotlar tavsifi. Geotizimlarni baholash. Landshaftlarni ekologik baholash. Landshaftlarni iqtisodiy baholash. Tabiiy sharoitni qishloq xo'jaligi uchun baholashda landshaft xususiyatlarini inobatga olish. Landshaftlarni rekreatsiya, shaharsozlik maqsadlarida baholash. Landshaftlarni prognozlash. Tabiiy geografik, iqtisodiy geografik va kompleks geografik prognozlar. Landshaftlar taraqqiyotini prognozlash uning asosiy tamoyillari. Prognozlash metodlari: ekspert-baholash, landshaft genetik qatorlari, funksional bog'liqliklar metodi, tabiiy geografik ekstrapolyasiya metodi. Landshaftlarning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash muammolari. Landshaftlarning tabiiy rivojlanishini hamda antropogen ta'sir natijasida o'zgarishlarini o'rganishning prinsiplari va metodlari. Amaliy landshafshunoslik maxsus kartalarini tuzish, mayda masshtabli, o'rta masshtabli va yirik masshtabli landshaft kartalarini tuzishning asosiy xususiyatlari va metodlari.

Tabiatdan foydalanish strategiyasi fani bo'yicha:

Tabiatdan foydalanish strategiyasi fanining asosiy maqsadi va vazifalari, nazariyasi, prinsiplari va asosiy konsepsiyalari. Tabiat va inson jamiyati, ularning bir butun hosila ekanligi. Insonning tabiatdan foydalanishi, insonning tabiatga ta'siri, uning turlari. Insonning tabiatga ta'sirining oqibatlari. Tabiatning ifloslanishi, texnogen tabiiy muhit. Tabiatdan foydalanishning geografik asoslari. Standartlar, monitoring, modellashtirish, audit o'tkazish va boshqaruv. Geografik monitoring. Distotsion (aero va kosmos suratlarini) usullardan foydalanish. Monitoring turlari (biosfera, Yer, suv, havo, geoekologik monitoring va x.k), monitoring klassifikatsiyasi (global, regional, lokal), Tabiiy geografik jarayonlarni oldini olish. Tabiatdan foydalanishning maqsad va istiqbollari. Tabiatdan foydalanishda qo'yiladigan maqsadlar: iqtisodiy, sog'liq va gigiena, nafosat (estetika), ilmiy, turizm va sayohat, tarbiyaviy maqsadlari. Fan va texnikaning rivojlanishi bilan tabiatdan foydalanishda ro'y bergan o'zgarishlar. Tabiatdan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. Insonning tabiatga ta'siri turlari, bevosita ta'sir va bilvosita ta'sir. Tabiatni muhofaza qilish va o'zgartirish. Tabiatdan

foydalanishda, uni o'zgartirishda hisobga olinishi zarur bo'lgan qonuniyatlar. Tabiat qonuniyatlarining ob'ektiv qonunlar ekanligi, ularni o'rganish zarurligi. Tabiat taraqqiyotining asosiy qonunlari. Yer landshaft qobig'ining bir butunligi va muayyan muvozanatda turishi. Tabiatdagi aylanma harakat, geologik, biologik, energetik aylanma harakatlar. Konlarning ochiq usulda qazib olinishi, yirik suv omborlarining qurilishi oqibatida tabiiy muhitda muvozanatning o'zgarishi, uning geografik va ekologik oqibatlari. Inson xo'jalik faoliyati va tabiiy muhitda yer osti va yer usti suvlari rejimining o'zgarishi hamda uning oqibatlari: cho'llashish va tuproqlarni sho'r bosishi. Biologik muvozanatning o'zgarishi va biologik modda aylanishning buzilish hamda ularning ekologik oqibatlari, atmosfera havosi tarkibiga ta'siri. Inson xo'jalik faoliyati ta'sirida geografik qobiqda issiqlik balansining o'zgarishi. Havoda karbonat angidrid gazi, aerozollar salmog'ining oshishi va uning yer yuzi havosi haroratiga, ob-havosi va iqlimiga ta'siri. Geografik komplekslarning inson tomonidan o'zgartirilishi. Landshaftlarning inson ta'siri darajasiga qarab turlarga bo'linishi: tabiiy, o'zgarmagan landshaft, kuchsiz o'zgargan, o'rtacha o'zgargan, kuchli o'zgargan landshaftlar. Landshaftlarning tez o'zgaradigan va barqaror komponentlari. Antropogen landshaftlar, buzilgan landshaftlar, madaniy landshaftlar. Amaliy baholash, bashoratlash va bashorat. Baholash, uning turlari: agroiqlim resurlarini, tuproqlarning sho'rlanishini, rekreatsion, rekultivatsion nuqtai nazardan baholash.

Global va regional geokologik muammolar fani bo'yicha:

Geokologik muammo tushunchasi. Geokologik muammolarning tasniflanishi. Geokologik muammolar ko'lamlari. Landshaft ekologiyasi. O'zbekistonda geokologik tadqiqotlar. Geotizim va ekotizim tushunchalari. Landshaft ekologiyasining tadqiqot ob'ekti - landshaft va uning morfologik qismlari. Landshaft atrof muhitning bir qismi sifatida. Landshaftda modda va energiya migratsiyasi. Geokologiyaning nazariy va metodologik asoslari. Geokologik konsepsiyalar, prinsiplar, yondashuvlar. Geokologik tadqiqotlarda dala-ekspeditsiya, kartografik, aerokosmik, GIS, modellashtirish metodlaridan foydalanish. Geokologik omil haqida tushuncha. Tabiiy va antropogen omillar,

ularning turlari. Geoekologik vaziyatni belgilovchi ko'rsatkichlar, ularni son va sifat jihatidan umumlashtirish.

Landshaftlarning ekologik funksiyasi. Moddalarning texnogen migratsiyasi va landshaftlarning o'zgarishi. Antropogen ifloslanish manbalari. Geoekologik muammolar yechimining ilmiy asoslari. Geoekologik baholash. Geoekologik vaziyatni baholash va tasniflash mezonlari. Landshaftlarni ekologik tahlil qilish va baholash tushunchalari. Yer usti va yer osti suvlarini baholash. Havo va iqlimiy ko'rsatkichlarni baholash. Landshaftlarga antropogen ta'sirni baholash, ekologik-xo'jalik balansi, geoekologik baholash metodlari. Landshaftlardagi ekologik jarayonlarni modellashtirish. Landshaft ekologik modellashtirish mazmuni. Geoekologik kartalashtirish. Geoekologik kartalashtirish mazmuni, turlari va tasniflanishi. Geoekologik kartalarni tuzishning metodologik asoslari.

Tabiiy muhitning inson xo'jalik faoliyati ta'sirida ifloslanishi turlari. Tabiatni muhofaza qilish va o'zgartirish. Tabiiy muhitning inson xo'jalik faoliyati ta'sirida ifloslanishining global va regional ekologik oqibatlari. Tabiatdan foydalanishda, uni o'zgartirishda hisobga olinishi zarur bo'lgan qonuniyatlar. Tabiat qonuniyatlarining ob'ektiv qonunlar ekanligi, ularni o'rganish zarurligi. Global va regional ekologik vaziyati, ularni geoekologik tadqiqot qilish va baholash. Atrof-muhitni geoekologik tadqiq qilish va baholash. Geoekologik bashoratlashtirish va bashorat. geotizimlarni ekologik muvozanatlarini prognozlashtirish va prognozlarini ishlab chiqish ayni muddaodir.

Geoekologik monitoring. Tabiatdan foydalanishning geoekologik asoslari. Global va regional ekologik monitoring natijalari asosida kartalashtirish. Global va regional geoekologik muammolarni kelib chiqish sabablari. Landshaftlarda geoekologik o'zgarish sabablari. Landshaftlarda geoekologik o'zgarish oqibatlari.

Global va regional atmosferani ifloslantiruvchi manbalar. Atmosfera havosini ba'zi zararli moddalar bilan ifloslanishining REM. Suv manbalarining ifloslanishi. Orol dengizining Global va regional ekologik oqibatlari. Xo'jalik, ichimlik va madaniy maqsadlarda suvdan foydalanish. Xo'jalik-ichimlik va madaniy maqsadlarda suvdan foydalanish buyicha suv ob'ektlaridagi zararli

moddalarning REM. Tuproq eroziyasi va uning oldini olish yo'llari. Global va regional ekologik tuproqni ifloslanishini oldini olish tadbirlari. Tog'-kon sanoati va ekologik holat. Elektroenergetikaning global va regional ekologik atrof-muxitga ta'sirining asosiy omillari. O'rmon resurslari va ularning inson hayotidagi roli. Atrof-muhitni muhofaza qilishning chora tadbirlari. Insonning tabiatga, uning komponentlariga va elementlariga bevosita hamda bilvosita ta'siri. Geoekologik muammolarning tarkib topishi va shakllanishi. Dunyo «issiq xonasi» va uning oqibatlari. Ozon tuynugi va uning oqibatlari. Cho'llashishning sayyoramiz buylab hujumi. Buzilgan yerlarda rekultivatsiya tadbirlari amalga oshirish. Atrof-muhit ifloslanishining inson sog'lig'iga ta'siri va uning oqibatlari. Atrof-muhit muhofazasida aholi ekologik ongining ahamiyati. Tabiatning va unda ro'y beradigan jarayonlarning regionallik qonuniyati. Insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida tabiatda suv rejimining o'zgarishi va uning oqibatlari. Insonning xo'jalik faoliyati ta'sirida atmosfera havosining o'zgarishi. Inson xo'jalik faoliyatining o'simlik va hayvonot olamiga ta'siri. Barqaror rivojlanish va atrof-muhit muhofazasi. Barqaror rivojlanish geoekologik indikatorlari.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alibekov L.A. Inson va tabiat. – Samarqand, SamDU nashriyoti, 2020.
2. G'ulomov P.N. Inson va tabiat. O'quv qo'llanma. – T.: “O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2009.
3. Hugget R. Geocology.: – London and New York. Routledge. 1995.
4. Rafikov A.A., Sharipov Sh.M. Geoekologiya. – T.: “Adib”, 2014.
5. Zokirov Sh. Antropogen va amaliy landshafshunoslik. – Toshkent, 1998.
6. Zokirov Sh. S., Toshov X.R. Landshaftshunoslik. – T.: “Dizaynpress”, 2013.
7. Баратов П. Табиатни муҳофаза қилиш. – Тошкент, Ўқитувчи нашриёти, 1991.
8. Гвоздецкий Н.А. Основные проблемы физической географии. – М., Высшая школа. 1979.
9. Забелин И.М. Физическая география в современном естествознании. – М., Просвещение. 1979.
10. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование. – М.: “Высшая школа”. 1987.
11. Зокиров Ш.С. Кичик худудлар табиий географияси. – Т., Университет. 1999.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: 1991.
13. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды. – М.: “Мысль”, 1980. – 264 с.
14. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы. – Воронеж, 1981.
15. Нигматов А., Р.Кулматов, А.Расулов, Ш.Мухамедов. Барқарор ривожланиш ва унинг тизимли индикаторлари. – Тошкент, 2015.
16. Николаев В.А. Ландшафты азиатских степей. – М.: 1999.
17. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. – Новосибирск.: 1978.
18. Трофимов А.М., Шарыгин М.Д. Общая география: вопросы теории и методологии. – Пермь, 2007.
19. Турсунов Х.Т. Экология ва барқарор ривожланиш. – Т., 2009.
Хасанов И.А. Оценка природных территориальных комплексов Каршинской степи для оросительной мелиорации. – Т.: «Фан» 1981.
20. Юренков Г.И. Основные проблемы физической географии и ландшафтоведения. М., 1982.

**SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETINING TAYANCH
DOKTORANTURA IXTISOSLIKLARIGA KIRISH SINOVLARI UCHUN
MUTAXASSISLIK FANLARDAN TALABGORLARNING BILIMLARINI
BAHOLASH MEZONI**

Sinov topshirish shakli	Yozma
Ajratilgan vaqt	120 daqiqa
Savollar soni	5
Har bir savol uchun belgilangan ball	20
Eng yuqori ball	100